

## BOG 4: DEMOKRATI

Vi forlader nu den økonomiske teori, der var genstanden i Bog 2 og 3, og vender os til den politiske teori. Ligesom i Bog 1 er temaet en bestemt juridisk-politisk institution, dér privatejendommen, nu demokratiet. I næste Bog konfronteres de to institutioner, i denne betragter vi alene demokratiet.

Som sædvanlig begynder vi med teorikritikken; det sker i **Sektion K**. I **Kapitel 36** anlægger jeg en historisk vinkel og behandler demokratiteorien fra Aristoteles og fremefter; jeg når bl.a. frem til at liberalismens fædre - Locke og Stuart Mill - ikke er særlig demokratiske. I **Kapitel 37** kritiseres 'idealistisk demokrati', hvor demokratiet henter sin legitimitet ved at virkeliggøre almenviljen og det almene vel (Rousseau); til gengæld finder jeg tanker, der er centrale for en normativ begrundelse af demokratiet, i Kant's, Hume's og Marx's kritiske overvejelser over muligheden af den 'rigtige løsning'. Derefter behandles i **Kapitel 38** nyere liberale og markedsorienterede demokratiopfattelser (Buchanan, Hayek, Schumpeter og Downs); teorikritikken afsluttes i **Kapitel 39** med en diskussion af Arrow's analyse af den demokratiske beslutningsproces. I **Kapitel 40** sammenfatter jeg 'lærdommene' fra kritikken, specielt at demokratiets normative begrundelse må findes i beslutningsprocessen som sådan, ikke i dens resultater, og at demokratibegrebet må indeholde 3 bestemmelser: Flertalsstyre, politisk lighed og politisk frihed.

**Sektion L** fremlægger den positive teori om det rene demokrati; først nu præciseres demokratibegrebet, dvs. i forrige sektion blev dette begreb anvendt mere løst. I **Kapitel 41** analyserer jeg det principielle forhold mellem de 3 nævnte bestemmelser og konkluderer at politisk lighed er demokratiets fundamentalbestemmelse. **Kapitel 42** diskuteres demokratiets domæne, dvs. hvilke typer af emner, der kan og bør gøres til genstand for demokratiske afgørelser. Sektionen og Bogen afsluttes med **Kapitel 43**, der forsøger at tydeliggøre den normative begrundelse for demokrati.

## Sektion K. Kritik af demokratiteorier

### *Kapitel 36. Historisk og teoriehistorisk oversigt*

#### **36.1. Aristoteles: Demokrati som de fattiges styre**

Meget kortfattet kan det græske politiske system fremstilles således:

I Forsamlingen (Ecclesia), hvor man afgjorde konkrete sager, anvendtes **flertalsvalg** (om end idealet var enighed); her udøvede borgerne et **direkte demokrati**. Den politiske bestemmelsesret var lige, men den var ikke almen, eftersom slaver, kvinder og 'fremmede' var udelukket.

Men man kendte også til **repræsentation**, især Rådet (Boulí) på 500 medlemmer der forberedte sagerne for Forsamlingen, og Jury-domstole (Dikasteiria) - normalt også 500 medlemmer - der ikke blot dømte, men også vedtog love og kontrollerede deres overholdelse. Medlemmerne af disse to organer blev udpeget ved **lodtrækning kombineret med rotation**, således at man kun kunne være medlem en ret kort periode.

De tre organers relative magt har været meget diskuteret. Rådet havde formentlig en underordnet indflydelse. Finley (1973: 26 og 50f) mener at det samme gælder Jury-domstolene, således at den reelle magt lå i Forsamlingen: Denne var 'the crown of the system, possessing the right and the power to make all the policy decisions'; dens suverænitet var ikke begrænset af en konstitution og specielt ikke af nogle individuelle frihedsrettigheder.

Aristoteles og Perikles (i Begravelsestalen) udtrykte formentlig den herskende opfattelse i Athen, når de begreb mennesket som til sit væsen politisk, hvorfor den ikke-politiske borger blev betragtet som 'idiot'. Og opgaven for dette 'politiske dyr' var at virkeliggøre det fælles bedste, det gode og retfærdige samfund, - ikke at sætte sine egne eller sin classes interesser igennem; borgeren er et moralsk subjekt.

Lodtrækning plus rotation kan ses som en metode til at virkeliggøre dette ideal, for princippet indebærer jo at alle får en chance for at deltage i den politiske proces. I dag er vi tilbøjelige til at sammenkæde den demokratiske procedure med flertalsvalg, men det er klart at lodtrækning også tilgodeser en grundidé om ligelig politisk indflydelse, og faktisk blev lodtrækning set som mere demokratisk end valg, fordi alle - og ikke blot de mest veltalende eller fornemme - dermed fik en chance. Procedu-

ren bygger naturligvis på den antagelse at alle er i stand til at varetage offentlige anliggender.<sup>1</sup> Det mente Platon ikke var tilfældet, og derfor afviste han demokratiet: det er forbeholdt Filosofkongen at vide, hvad det gode samfund er.

Aristoteles var ikke modstander af 'de manges' styre, såfremt det stræbte efter det gode samfund; dette system kaldte han 'politeia', hvilket almindeligvis oversættes til 'konstitutionel regering'. Men han var kritisk overfor det, som **han** kaldte 'demokrati', og som han bestemte således:

"For the real difference between democracy and oligarchy is poverty and wealth. Wherever men rule by reason of their wealth, whether they be few or many, that is an oligarchy, and where the poor rule, that is a democracy. But as a fact the rich are few and the poor are many" (Aristotle, 1941: 1187).

"It must not be assumed, as some are fond of saying, that democracy is simply that form of government in which the great number are sovereign, ... Neither is it a democracy when the rich have the government because they exceed in number, .." (Aristotle, 1941: 1209).<sup>2</sup>

Aristoteles er altså umisforståelig: Demokrati **betyder** de fattiges styre, hvad enten de udgør flertallet eller ej, men da det er en empirisk kendsgerning (for Aristoteles) at de fattige næsten altid udgør det store flertal, bliver demokrati **i praksis** det samme som flertalsstyre; faktisk bestod Athens borgere for en stor del af 'peasants, shopkeepers and craftsmen' (Finley, 1973: 16), altså fattige eller i hvert fald 'almindelige mennesker'.

Aristoteles er modstander af demokrati, således forstået, fordi klasseinteressen her hersker over det almene vel, den materielle økonomi (som Aristoteles ikke havde høje tanker om, hvad enten det drejer sig om arbejde eller penge) over den ophøjede politik, og lidenskabernes vilkår over lovens bud:

"So if you were to say that such a democracy was not a constitution at all /dvs. 'politeia'/, you would in my opinion be perfectly right. Where laws do not rule, there is no constitution. The law ought to rule over all, and officials make rulings in individual cases; then we can speak of a constitution" (Aristoteles, 1962: 161).

Det store skræmmeeksempel på et sådant 'pøbelvælde' var Forsamlingens dødsdomme over nogle generaler efter en maritim katastrofe; da Sokrates indvendte at dommene var i strid med loven, blev der svaret at intet kan

stå i vejen for folkets vilje.

Omvendt er 'politeia' baseret på respekt for loven, hvilket iflg. Aristoteles er vigtigt for at undgå vilkårlighed. Selvom jeg ikke har kunnet finde udtrykkeligt belæg hos Aristoteles herfor, vil jeg mene at Rådet og Jury-domstolene udtrykker hans 'politeia'-ideal, dels grundet udpegningsproceduren (lodtrækning plus rotation, snarere end 'majorisering'), dels fordi sidstnævnte institution jo tolker loven (man begreb overvejende - á la Hayek - loven som nedarvet sædvaneret); disse organer tilfredsstiller hans krav om upartiskhed.<sup>3</sup>

Set fra Aristoteles's vinkel burde Forsamlingen og det direkte demokrati afskaffes og styret alene varetages gennem repræsentative organer som Rådet og Jury-domstolene.

## **36.2. Demokratiske tendenser i Middelalderen**

Lad os betragte flg. lynoversigt over demokratiets historie:

"Greek democracy was a brief historical period that had little direct influence on the development of modern democratic practice. Two millennia separated the fall of the Greek city-states and the rise of modern constitutional democracy.

Modern concepts of democratic government were shaped to a large extent by ideas and institutions of medieval Europe, notably the concept of divine, natural, and customary law as a restraint on the exercise of power" (Democracy, Enc. Britannica, 1994-98).

De mere end to tusinde år fra Makedoniens erobring af de græske bystater (ca. 335 f.K.) til de amerikanske og franske revolutioner i slutningen af 1700-tallet er altså en 'Dark Age' for demokratiet, om end vi kan finde kim til demokrati i Middelalderens idéer om magtbegrænsning.

Dette er et tvivlsomt billede. For det første er de nævnte demokratiske elementer snarere liberale elementer. Og for det andet udelader denne beretning de virkelige demokratiske tendenser, der kan findes indenfor disse to tusinde år, nemlig idéerne om folkesuverænitet og almindelige menneskers praktiske forsøg på at få politisk indflydelse. Det vil fremgå af dette afsnit.

Lad os først se på udviklingen i Danmark.

Følger vi Ross' fremstilling (1946: 22ff) sker der såvel på det institutionelle som ideologisk/teoretiske plan en stadig afdemokratisering i pe-

rioden fra Vikingetiden og frem til Enevælden (fra 1660).

De politiske beslutningerne om fx krigstogter blev truffet på herreds- og landsting, hvor alle frie mænd (altså ikke trælle) kunne gøre deres indflydelse gældende; her talte kongen ikke mere end andre, og her blev han valgt. Der er senere blevet sat spørgsmålstegn ved dette 'germanske urdemokrati'; datidens samfund var formentlig ikke så egalitært, som fx Ross forestillede sig, og storbøndernes ord havde nok en særlig vægt på tinget. Det ændrer dog intet ved hovedsagen, nemlig udviklingens retning fra et forholdsvist egalitært og demokratisk samfund til et mere stands- og klassepræget samfund uden folkelig indflydelse; storbønderne konsoliderer sig som en magtfuld stand (adelen) og kongen vælges ikke længere på tinge. Her må det erindres at adskillelsen af økonomi og politik er et 1800-tals fænomen. Før da var økonomi og politik uadskilleligt, og derfor var politisk lighed (for så vidt demokrati) bundet uløseligt sammen med økonomisk lighed.

På det ideologisk/teoretiske plan hentede styret i Middelalderen (dvs. frem til 1500) sin legitimitet i folket. Doktrinen om folkesuverænitæt fastholdtes også efter at adelen og kongen i fællesskab havde monopoliseret magten, idet adelen forstod sig selv som 'folket'. Disse idéer harmonerede for så vidt med Pavemagten, eftersom denne afviste at kongen havde sine beføjelser fra Gud (noget sådant var forbeholdt paven). Dette vendes der op og ned på med Reformationen. Luther støttede sig på fyrsterne i sin kamp mod paven, så derfor var det belejligt at basere kongens legitimitet direkte på Gud, som 'konge af Guds nåde'. Den verdslige myndighed legitimeres ikke længere nedefra, af folket. Den ideologiske vej til Enevælden var banet.

Vi kan konkludere at såvel institutionelt som ideologisk gik det, ud fra en demokratisk betragtning, uafslædt ned ad bakke fra Vikingetiden og helt frem til nyere tid, da der begyndte at opstå sprækker i Enevældens magt.

Lad os nu vende os til Europa generelt.

Det klassiske billede af feudalismen er et system, hvor enhver har sin plads i en bestemt stand og hvor der er et bestemt økonomisk og politisk over- og underordningsforhold, fra bonden i bunden til kongen i toppen. Indenfor dette hierarkiske system er det vanskeligt at tænke den tanke, at bonde, borger og adelsmand kan tælle lige; sådanne individualistiske og humanistiske idéer hører en senere tid til. I den udstrækning folkelig

indflydelse formåede at manifestere sig institutionelt skete det lokalt i byerne eller indenfor stænderforsamlinger, og her var denne indflydelse på forhånd afgrænset af adelens og præsteskabets stænder, jvf. den meget senere franske revolution, hvor det afgørende skred kom, da tredjestanden konstituerede sig som nationalforsamling, dvs. som repræsentant for hele folket.

Hertil kom at der ikke eksisterede en suveræn statsmagt af den type som vi kender i dag, og alene af den grund ville det ikke give mening at kræve at fx hver franskmænd havde samme politiske indflydelse. Derimod gav det mening at kræve mere demokrati i byerne og/eller større uafhængighed for disse. Byerne var oprindeligt præget af en egalitær økonomisk og politisk struktur, bl.a. fordi enhed var vigtig i bestræbelsen for at opnå uafhængighed af fyrsten:

"Twelfth-century new towns were democratic because settlers were as yet undifferentiated in class. Needing solidarity to oppose princes, older cities veiled social differentiations" (Mundy, 1991: 259).

Således var de italienske byer i slutningen af 1200-tallet overvejende demokratiske, i den forstand at 'the consent of the whole people is required in establishing statutes, in electing **podestás** and in correcting them' (Giles of Rome, cit. i Mundy, 1991: 263).

Her som andetsteds betød de skel, der efterhånden udvikledes mellem fattige arbejdere/håndværkere og rige borgere, at kampen mod fyrsten kompliceredes af indre klassekampe; styret skiftede mellem at være demokratisk og oligarkisk, og enden på det blev at Europas byer mistede deres semi-uafhængige status og bl.a. i Frankrig blev opslugt i den nye og enevældige statsmagt. De demokratiske tendenser måtte vige efterhånden som klasseskellene udvikledes og den politiske magt centraliseredes. I hvert fald frem til nyere tid synes historien - jvf. også Antikken - at give belæg for at demokrati trives bedst indenfor en løsere, regionaliseret politisk struktur, mens centralisering af statsmagten er forbundet med tab af demokrati.

Før denne udvikling satte sig igennem oplevede Europa i sidste halvdel af 1300-tallet en kortvarig periode, hvor folket - underklassen - direkte udfordrede overklassen (Mollat/Wolff, 1973). 100-årskrigen (1339-1453) medførte omfattende plyndringer og myrderier i Frankrig, uden at krigerstanden - adelen - formåede at forhindre det (tværtimod deltog den selv), hvilket svækkede dens magt og anseelse; på den anden side var konge-

magten endnu ikke i stand til at tage over, så der forelå et vist magt-tomrum. Samtidig betød befolkningsnedgangen efter den Sorte Død omkring 1350 at der var mangel på arbejdskraft, især på landet, hvilket gav bønderne en vis magtposition. Og både i Frankrig og England betød krig-  
gen øgede skatter, således at der var en umiddelbar grund til at gøre op-rør: Det franske 'Jacqueri' i 1358 samt det engelske bondeoprør i 1381 (i dette revolutionsår var der også oprør i Norditalien, Flandern og Frank-rig). Samtidig med Jacqueriet udfordrede stænderne, under ledelse af Paris' borgmester Etienne Marcel, kongen; i dette brede oprør, der havde opslutning fra såvel høj som lav blandt borgerne, stillede man krav om vidtgående reformer i regeringsførelse, retspleje, finanser og krigsførelse, - krav der i praksis ville betyde 'næsten fuldkommen kontrol med alle væsentlige statsfunktioner, medens kongemagten skulle reduceres til at føre stændernes vilje ud i livet' (Nordberg, 1984: 239). Derimod synes bondeoprørene i hverken Frankrig eller England at have været ledsaget af politiske krav, om end englænderen John Ball gav veltalende udtryk for folkets modstand mod undertrykkelse.

Vi må her atter huske at i det omfang folket krævede magten, var det den sociale magt de - og deres modstandere - havde i tankerne: Ingen tænkte her på at udskille 'økonomien' som irrelevant, ingen forestillede sig at det blot vedrørte det specielle felt, som vi i dag kalder 'politik'.

Alle oprør blev slået ned.

Dette afsnit har fokuseret på den historiske, herunder institutionelle, ud-  
vikling. På det teoretiske plan har vi set at idéen om folkesuverænitet helt frem til Luther har ligget som en udtalt eller - oftere - uudtalt kritik af overklassens magt.

Men der er også ansatser til en positiv demokratisk teori. Her skal især fremhæves Marsilius af Padova (ca. 1280-1342), der er kendt for sin radi-  
kale kritik af pavevældet og hele det kirkelige hierarki, men som også argumenterede at folket er suverænt og at al autoritet må udspringe heraf. Han afviser filosofkonge-argumentet, for nok er de fleste for ukyndige til at formulere love, men ikke til at afgøre om et forslag er godt eller dår-  
ligt; og jo flere der er med til at bestemme, desto større sikkerhed er der for at resultatet bliver fornuftigt (hvis de kloge bestemmer er der risiko for at de tilgodeser sig selv og ikke almenvellet). Denne tankegang leder frem til forslag om et repræsentativt system:



"Der skal vælges erfarne og kloge mænd, enten af folket som helhed eller af hver enkelt af de seks grupper, som samfundet består af, nemlig landbrugere, håndværkere, købmænd, krigere, præster og dem som øver retfærdighed, og da i forhold til hvor store grupperne er" (Nordberg, 1984: 235).

Det er interessant at se hvordan Middelalderens stændersynspunkt med den sidste sætning gøres forenelig med et moderne synspunkt om at alle skal tælle lige i politik.<sup>4</sup>

### **36.3. Privatejendom og demokrati i den engelske revolution**

Finlay skriver (1973: 9) at efter det Atheniensiske demokratis undergang forsvandt selve ordet demokrati 'from the popular vocabulary until the eighteenth century, when it crept back as a pejorative term'.

Denne tidsfæstelse er dog ikke ganske korrekt, for senest under den engelske revolution omkring 1650 dukker ordet op. Det bruges i dets antikke betydning, som lig med de fattiges styre. Modstandere og tilhængere var enige om dette demokratibegreb; overklassen opfattede demokrati som 'class rule, rule by the wrong class' (Macpherson, 1977: 9ff).

Under den engelske revolution synes der blandt tilhængere og modstandere af demokrati at have været enighed om at demokrati og privatejendom udelukker hinanden, ud fra den betragtning at hvis de fattige overtager magten kan det dårligt undgå at betyde en krænkelse af den ejendom, som de rige iflg. sagens natur har mest af.

Denne uforenelighed mellem privatejendom og demokrati blev i 1647 formuleret på klassisk vis i den berømte debat i Putney mellem de moderate (Cromwell og hans svigersøn Ireton) og de radikale (Levellers, bl.a. Overton og Rainborough). Sidstnævnte udtalte:

"Either poverty must use democracy to destroy the power of property, or property in fear of poverty will destroy democracy" (Cit. efter Hodgson, 1984: 110).

Ireton var enig - og gik derfor imod demokrati.

På det institutionelle nivo foreligger der fra denne tid et radikalt dokument 'Agreement of the People', udformet af The Levellers. Iflg. dette skulle parlamentet bestå af ét kammer, valgt af alle mænd over 21, der ikke er tjenestefolk eller modtager fattighjælp (Ross, 1946: 36).

Til langt op i 1800-tallet knyttedes en politisk rettighed som valgetten

normalt til den økonomiske grundenhed, nemlig husstanden, snarere end til individet; denne ret udøves af husstandens overhoved (faderen), således at børn, kvinder og tjenestefolk ikke havde stemmeret. Macpherson (1962: 107ff) tolker imidlertid dokumentets tjenestefolk ('servants') som inkluderende arbejdere, således at vi er endnu længere fra almen valgret; kun de allermest radikale grupper - The Diggers - krævede dette. Men under alle omstændigheder ville kravet, hvis det var blev indfriet, have betydet en væsentlig politisk 'udjævning' af stands- og klasseforskellene.

### 36.4. Locke: Demokrati som flertalsvalg blandt privatejerne

Locke skriver en generation efter Cromwell, og det gamle stands- eller klassesamfund har nu overvundet de revolutionære rystelser. Det politiske tema var ikke længere om de fattige skulle styre eller ej, men magtfordelingen mellem kongen og et parlament, der var domineret af overklassen (især de store jordbesiddere). Med 'The Glorious Revolution' i 1688 sejrede Parlamentet, idet dets ret til at kontrollere skatteudskrivningen - dermed indskrænkningerne i privatejendomsretten - stadfæstedes, samtidig med at ytringsfriheden garanteredes. Historisk kan Locke's teori ses som et forsvar for disse økonomiske og politiske friheder.

Locke er kendt som liberalismens stamfader, fordi han insisterede på det enkelte menneskes ultimative frihed i forhold til statsmagten:

"Men being, as has been said, by Nature, all free, equal and independent, no one can be put out of his estate, and subjected to the Political Power of another, without his own **Consent**. The only way whereby any one devests himself of his Natural Liberty, and **puts on the Bonds of Civil Society** is by agreeing with other Men to joyn and unite in a Community, for their comfortable, safe and peaceable living, in a secure Enjoyment of their Properties, and a greater Security against any that are not of it" (Locke, 1690: 374f).

Locke's udgangspunkt er således ethvert menneskes ret til at bestemme selv, til at regere over sig selv. Dette er en naturret, dvs. den begrundes ikke etisk eller filosofisk, men fungerer som præmis.

Heraf følger at samfundets grundlov skal vedtages énstemmigt eller rettere: den, der ikke samtykker, er udenfor det politiske fællesskab og altså ikke forpligtet af dets beslutninger. Mennesket har altså en fundamental ret til at vende ryggen til samfundet.<sup>5</sup>

Så vidt konstitueringen af 'Civil Government', men efter hvilke principper skal der da styres? Locke svarer på god demokratisk vis at det er flertallet, der skal bestemme:

"When any number of men have so **consented to make one Community** or Government, they are thereby presently incorporated, and make **one Body Politick**, wherein the **Majority** have a right to act and conclude the rest" (Locke, 1690: 374f).

Det er jo logisk nok, for når de er lige - derved at de alle er frie - bør de have lige vægt ved beslutningerne og det sikres ved flertalsafgørelser.

Indtil nu er Locke's teori konsistent. Hans udgangspunkt i menneskets ret til selvbestemmelse tilsiger umiddelbart at der ikke bør være en magt, der kan tvinge os, men menneskets ultimative frihed krænktes jo ikke, når det frit accepterer at bøje sig for flertallet (1690: 376); hvortil kommer at menneskene bevarer rettigheder, som udgør en grænse for statsmagten.

Imidlertid opstår der nu et problem. Skønt det første af citaterne ovenfor tyder på at Locke overvejende har privatejerne i tankerne, tilsiger hans naturretlige argument at det er mennesket som sådan der har ret til at sige ja eller nej til samfundskontrakten, således at samfundet kommer til at bestå af både rige og fattige. Ifølge det andet citat skulle det være et flertal af denne - blandede - forsamling, der bestemte; det indebærer almen og lige stemmeret. Men Locke synes at ville udelukke de fattige - hvad enten de har arbejde eller ej - fra politisk indflydelse, herunder stemmeret.<sup>6</sup> Dette er selvmodsigende.

På Locke's tid var politisk og økonomisk magt uløseligt sammenflettet, såvel i praksis som for bevidstheden. Politisk lighed er utænkkelig uden et vist mål af økonomisk lighed. Men i stedet for heraf at slutte at privatejendommen må afskaffes eller spredes, så folket kan få reel politisk magt, argumenterer Locke mere konservativt at den politiske magt skal forbeholdes de besiddende.

Med hvilken begrundelse gør han det?

I Macpherson's tolkning (1962: 221ff) er nøgleordet her **rationalitet**. Mennesket har en naturlig ret til selvbestemmelse, men denne kan det kun udøve, hvis det er rationelt; og privatejendom hævdes nu at være en forudsætning for rationalitet. At vi arbejder giver iflg. Locke en ret til privatejendom (jvf. Kapitel 3), men i den udstrækning den faktiske sammenhæng mellem arbejde og privatejendom brydes, lader Locke de politiske rettigheder følge privatejendommen snarere end arbejdet. Det er

svært at se logikken heri, for hvis det er arbejdet, der legitimerer privatejendommen, er arbejdsfri privatejendom delegitimeret og de politiske rettigheder bør snarere knyttes til arbejdet. Men hos Locke overvældes denne normative logik af praktiske betragtninger: Den fattige lever fra hånden til munden og kan ikke 'raise his thought above that' (cit. efter Macpherson, 1962: 238). Mens Platon mente at privatejendommen drejer opmærksomheden og interessen væk fra det almene vel og derfor diskvalificerer den politiske aktivitet, mener Locke omvendt at kun privatejendom giver det åndelige overskud (især fritid), som muliggør politisk deltagelse og retfærdiggør valget.

Locke får altså løst sit problem ved at skelne mellem menneskets rettigheder, der som en naturlov tilkommer alle, og så muligheden for at udøve disse rettigheder, der kun er beskåret privatejerne. Vi får et skel mellem et tænkt menneske, der af naturen har fået retten, og et virkeligt menneske, der har magten.

Denne løsning har konsekvenser. Hvis man ikke kan udøve sin selvbestemmelse indenfor samfundet, er der ingen grund til at antage at man kan udøve den udenfor, altså når man overvejer at indgå i en samfundskontrakt; Locke anfører i hvert fald ingen argumenter her. Hvis den fattige ikke kan deltage i styringen af samfundet, kan han heller ikke selv bestemme om han vil indgå i det; den oprindelige samfundskontrakt må derfor være mellem privatejerne. Alternativet er at Locke er inkonsistent ved at indskrænke stemmeretten.

En Leveller udtalte at den enkelte må samtykke i regeringen, eftersom "the chief end of this government is to preserve persons as well as estates" (cit. efter Schlatter, 1951: 135), men kan regeringen tjene to herrer, både 'persons' og 'estates'? Når Locke tolkes på en sådan måde, at hans teori bliver konsistent, er hans svar på nævnte spørgsmål, at regeringen tjener én herre, nemlig 'persons with estate'. Hans 'Civil Society' er således et samfund, der består af og styres af privatejerne; derfor kan det ikke undre at samfundets overordnede mål - jvf. første citat ovenfor - er at sikre ejendommen. Der er tale om et oligarki, for ikke at sige plutokrati.

Men hvis det er tilfældet, er det svært at se hvorfor alle - alle privatejere - skal tælle lige ved afstemninger, jvf. det andet citat ovenfor og jvf. Aristoteles' mening om den oligarkiske styreform:

"For if men met and associated out of regard to wealth only, their share in the state would be proportioned to their property, and the oligarchic

doctrine would then seem to carry the day" (Aristotle, 1941: 1187).

Denne konsekvens drager Locke ikke, og for så vidt er det ukorrekt når det er blevet sagt (jvf. Macpherson, 1962: 251f) at han ser staten som et stort aktieselskab (hvor indflydelsen jo følger ejendomsretten). Men hvorfor tælle hoveder snarere end høveder, hvis det politiske subjekt er privatejeren? Locke er tilhænger af lige (men altså ikke almen) valgret, men hvorfor gøre privatejendommen til en kvalitativ minimalbetingelse snarere end et kvantitativt princip for vægtning af stemmerne? Hvis valgret beror på autonomi, autonomi på rationalitet og rationalitet på privatejendom ville det logiske vel være at tilskrive A dobbelt så stor rationalitet, derfor dobbelt så mange stemmer, som B, såfremt A's formue er den dobbelte af B's; mens B i nogen udstrækning er bundet i den daglige kamp for et udkomme, har A jo mere tid til politiske refleksioner.

Lad os nu gøre regnebrættet op: I hvilken udstrækning - om overhovedet - var Locke demokrat?

At selvbestemmelse er en naturret tilsiger at alle - rig som fattig - skal give sit samtykke til statssystemet. Her er alle lige, og hvis man forbinder demokrati med politisk lighed må denne side af hans teori trække i retning af demokrati; tankegangen forudsætter naturligvis den liberale idé om at samfundet - analytisk og normativt - må begrundes ved en kontrakt mellem individer. Videre insisterer Locke på frihedsrettigheder såsom religionsfrihed og ytringsfrihed, og disse må anses for at være nødvendige betingelser for demokrati (nærmere herom i Kapitel 40). Så langt i retning af demokrati kan Locke's liberale grundværdier - menneskets fundamentale frihed eller selvbestemmelsesret samt frihedsrettighederne - bringe os.

Dette vedrører menneskets rettigheder **overfor** samfundet, men når vi betragter dets rettigheder **indenfor** samfundet er Locke klart ikke-demokratisk, fordi kun det lille mindretal af rige skal have politisk indflydelse. I betragtning heraf har det ikke megen vægt at han hylder politisk lighed blandt disse (flertalsvalg), om end denne procedure i sig selv er et demokratisk element (jvf. at de færreste vil kalde det gamle Sovjetunion demokratisk, selvom politbyroets mindretal må bøje sig for flertallet).

Men som sagt indebærer denne læsning at Locke fremstår som inkonsistent. Hans teori bliver kun konsistent, hvis det antages at det kun er privatejerne der i praksis har selvbestemmelsesret, altså kan sige ja eller nej

til statssystemet.

Som antydnet er det uklart, hvad Locke selv mente. Han skriver flere steder (Locke, 1690: 367, 395 og 401) at formålet med 'Civil Society' er at beskytte 'Property', men de to første steder tilføjer han straks at denne term skal forstås generelt, nemlig som 'Life, Liberty and Estate', hvilket tyder på at samfundet består af alle og skal varetage alles interesser. På den anden side anvender han også ordet i den snævre betydning, nemlig når han taler om at regeringen ikke kan beslaglægge 'Property' uden samtykke (forstået som parlamentets accept); overhovedet er det klart at hans bekymring gælder overgreb på egentlig ejendom.

Denne tvetydighed i terminologi udtrykker præcist tvetydigheden i teorien. Sagen er formentlig den at ligesom det for Aristoteles var uproblematisk at der var slaver, således var det for Locke selvindlysende at underklassen hverken kunne eller skulle spille en politisk rolle. Det politiske subjekt var privatejeren, og det var **hans** 'liv, frihed og ejendom', det drejede sig om at beskytte. Hvis den tolkning er rigtig, er Locke's teori konsistent, men meget lidt demokratisk. Når Held skriver (1987: 55), at Locke "cannot, in the end, be considered a democrat without careful qualifications", er han derfor for forsigtig. Men Locke var klart liberal, eftersom han insisterede på menneskets rettigheder overfor regeringen, og intet tyder på at han ville begrænse disse negative friheder (fx religionsfrihed) til de besiddende;<sup>7</sup> en sådan begrænsende klausul gjaldt kun den positive ret til politisk indflydelse.

For Locke var problemet forholdet mellem privatejerne og deres regering. Det har ikke så meget at gøre med demokrati. Men det har meget at gøre med forholdet mellem privatejendom og stat, - et forhold som Adam Smith knapt 100 år senere præciserede på denne måde:

"Civil government, so far as it is instituted for the security of property, is in reality instituted for the defence of the rich against the poor, or of those who have some property against those who have none at all" (Smith, cit. i Korten, 1995: 75).

Denne karakteristik synes at harmonere med Locke's politiske filosofi.

### **36.5. Den franske og amerikanske revolution**

Lidt provokerende, men ikke urigtigt, kan vi sige at privatejendommen og liberalismen vandt over de spæde tilløb til demokrati i den første borgerlige revolution, - og i Locke's teori.

Det samme er tilfældet under den franske revolution. Forfatningen fra 1791 "gjorde valgretten betinget af en vis skatteydelse ('censusbestemmelse') og tilkom ikke tjenestefolk" (Ross, 1946: 51). Den anden forfatning fra 1793 var derimod rent demokratisk, med lige og almen valgret, men den trådte ikke i kraft; den var afgørende påvirket af Jakobinerne, der forstod sig selv som 'demokrater', og den må ses som udtryk for den kortvarige koalition mellem borgerskab og underklasse ('advokater og sansculotter'). Forfatningen fra 1795 og senere Napoleons diktatur markerede afslutningen på 'den demokratiske episode', som Ross kalder det.

I Amerika var valgret i de første årtier efter revolutionen normalt betinget af privatejendom, men her fremstod dette i mindre grad som et problem, først og fremmest fordi alle havde mulighed for at tilegne sig jord (Bowles/Gintis, 1987: 47ff). Mens Europa præges af en 'Lockean accommodation' (af demokrati og privatejendom), idet kravet om privatejendom udelukker de fleste fra at få valgret, får vi i Amerika 'the Jeffersonian accommodation', der søger at almenføre valgretten ved at almenføre privatejendommen.<sup>8</sup> I Uafhængighedserklæringen taler Jefferson bemærkelsesværdigt ikke om retten til ejendom, men om retten til 'life, liberty, and the pursuit of happiness'; da ejendom imidlertid ses som en forudsætning for disse rettigheder, påhviler det regeringen at almenføre denne. I Europa tilpasses demokratiet til ejendommen, i USA ejendommen til demokratiet.

I øvrigt forekom selve ordet 'demokrati' hverken i Uafhængighedserklæringen eller i den føderale forfatning (Naess, 1956: 106). I den politiske debat anvendtes ordet især af føderalisterne og da i nedsættende betydning, vendt mod Jefferson's republikanere (som ikke selv betegnede sig som 'demokrater'). Denne afstandtagen fra 'demokrati' beror på to forhold (jvf. Naess, 1956: 106-08 og 131-34). I første omgang fordi ordet associeredes med 'direkte demokrati', således at 'demokrati' stod i modsætning til 'repræsentation', her at enkeltstaterne repræsenteredes på føderalt nivo; senere forbandtes 'demokrati' med Jakobinisme og pøblens terrorvælde. Først fra omkring 1830 begyndte ordet at antage en positiv klang.

## 36.6. Utilitaristerne

Utilitaristerne kendte som bekendt kun én værdi, nemlig nytten, så hvis demokrati - ligesom privatejendom, jvf. Kapitel 3.6 - er et egnet middel til at maximere nytten i samfundet, er denne styreform udmærket.

Utilitaristernes holdning er altså meget afslappet og ikke-begejstret; de vurderer demokratiet efter dets resultater, dets nytteeffekt. Denne 'consequentialism' indebærer at demokratiets legitimitet er usikker og betinget; hvis det kan vises at en diktator bedre formår at tilfredsstille folks behov, varetage deres interesser, kan demokratiet opgives (jvf. Harrison, 1993: 173f; desuden Arneson i Copp, 1993: 118ff, for en moderne, 'consequentialist' begrundelse af demokrati). Heroverfor står de begrundelser, som vi senere skal møde, hvor demokrati udledes at fundamentalværdier som frihed eller politisk lighed; her kan demokratiet ikke tilsidesættes af et eventuelt uheldigt 'outcome'.

Utilitaristernes pragmatiske opfattelse af institutioner kan forklare deres noget svingende holdning til lige og almen valgret,<sup>9</sup> men to forhold kan forklare hvorfor Bentham og - i mindre grad - James Mill var meget demokratiske efter samtidens målestok.

For det første har Bentham's version af utilitarismen en generel egalitær tendens, fordi han i sin nyttekalkyle giver alles nytteoplevelse lige stor vægt.<sup>10</sup> Dette trækker i retning af at vi ved valg skal have lige stor vægt, al den stund utilitaristerne mener at vi ved politiske valg - som overalt - stræber efter at virkeliggøre den individuelle, selviske nytte. Denne begribelse af vælgeren - som genfindes hos Schumpeter og Downs (jvf. Kapitel 38) - indebærer videre at det traditionelle argument mod demokrati, nemlig at almindelige mennesker ikke er kloge nok til at kende den 'politiske sandhed', det almene vel, falder bort.

For det andet er der 'beskyttelsesargumentet', der er den politiske pendant til 'sikkerhedsargumentet' for privatejendom (jvf. Kapitel 3.6). Også lederne er selviske, så derfor vil de udvikle sig til tyranner med mindre de holdes i skak af frykten for at blive afsat ved et valg; denne opfattelse af politikerne genfindes hos Buchanan (jvf. Kapitel 38), hvor konklusionen imidlertid snarere er en almen skepsis overfor politik og dermed demokrati. Dette beskyttelsesargument er dog svagt, for jævnlige valg mellem forskellige interessegrupper (fx fraktioner indenfor overklassen) kræver ikke almen valgret.

Bentham og James Mill er ikke blinde for risikoen for at demokratiet kan være en trussel mod privatejendommen, om end Bentham vurderede at denne risiko var lille. Han siger at 'ligheden' må vige for 'sikkerheden', når de to kommer i konflikt, hvilket giver os et vink om hans prioritering, men principielt har de to institutioner samme status i det utilitaristiske værdihierarki, eftersom de begge er blotte midler.



'Beskyttelsesdemokrati' har en dobbeltbetydning: Det skal beskytte dels mod tyranner, dels mod angreb på privatejendommen, men liberale vil opfatte dette som to sider af samme sag, fordi tyranni væsentligst manifesterer sig i angreb på borgernes privatejendom (jvf. Locke).

### 36.7. Demokratiets udvikling 1820-1920

Demokrati kræver **almen valgret**, og kan derfor være begrænset fordi samfundsgrupper er udelukket fra at stemme.

Også **lige valgret** må være et krav, således at alle stemmer tæller lige meget; denne betingelse er ikke opfyldt, hvis nogle personer (typisk velhavende eller uddannede) har flere stemmer end andre ('plural voting') eller hvis valgsystemet er indrettet på en måde, som fx giver landbefolkningen større vægt ('gerrymandering').

Videre må det gælde at det parlament, som vælges, har den **øverste politiske magt**, altså med Hørup's ord: 'Ingen over og ingen ved siden af Folketinget'; især skal regeringen underordne sig parlamentet ('parlamentarisme'). Hvis en konge eller et privilegeret 1. Kammer kan begrænse eller tilsidesætte det folkevalgte kammers beslutninger, bliver demokratiet illusorisk; magtbalanceteorier er derfor udemokratiske, hvis de hævder at folkevalgtes magt skal afbalanceres af ikke-folkevalgte institutioner (fx en selvsupplerende Højesteret, hæren i Tyrkiet eller det religiøse råd i Iran).

Endelig må politiske frihedsrettigheder, specielt politisk ytringsfrihed og fri stemmeret, respekteres.

Lad os på denne baggrund give en kort oversigt over demokratiets gennembrud i perioden fra 1820 til 1920.<sup>11</sup>

*England:* I løbet af 1800-tallet udvides stemmeretten. Før 1832 havde kun 4-5% af de myndige mænd (de store jordejere og rige handelsmænd) valgret i England; i 1832 fik den velstillede middelklasse stemmeret, og ved reformer i 1867 og 1884 udvidedes stemmeretten til at omfatte hhv. 1/3 og 2/3 af de myndige mænd. Først i 1918 bliver valgretten virkelig almen (alle mænd over 21 år, kvinder over 30). – I 1800-tallet begrænses demokratiet videre af, at det privilegerede Overhus har effektiv vetoet overfor Underhusets beslutninger. Videre indebar den komplicerede registreringsprocedure for vælgere at 50% af arbejderne endnu i 1914 i praksis var afskåret fra at stemme (Hobsbawm, 1987: 87). – I hele perio-

den er der ytrings- og organisationsfrihed, vigtige elementer i politisk frihed.

*Frankrig:* Lige og almindelig valgret gennemføres allerede i forbindelse med revolutionen i 1848 og har været gældende siden. Napoleon III legitimerede sit kejserdømme (1852-1870) gennem folkeafstemninger, men siden 1875 har der været parlamentarisk demokrati i landet. Kvinder får først valgret i 1945.

*Tyskland:* I 1867 indfører Bismarck almindelig valgret til det Nordtyske Forbund, i 1871 – efter Tysklands samling - til den Altske Rigsdag. – Dette er imidlertid af mindre betydning af to grunde: For det første bestemmer kejseren suverænt regeringens sammensætning, og for det andet begrænses den Altske Rigsdags magt af et kammer, der repræsenterer delstaterne, og her er der sjældent almen og lige valgret (i den dominerende delstat – Preussen – inddeltes vælgerne efter indkomstkriterier i tre kategorier, der valgte lige mange repræsentanter, hvilket betød at overklassens medlemmer havde langt større politisk indflydelse end underklassens). – Graden af politisk frihed var svingende, fx var SPD forbudt 1879-89 (men kunne alligevel stille op til valget!).

*Østrig-Ungarn:* I selve Østrig havde 20% af de voksne mænd valgret indtil 1896. Derefter fik de alle valgret, men den var ikke lige. I stil med det prøjssiske system inddeltes vælgerne i 'kurier', hvilket medførte at 64 godsejere og 67.503 almindelige borgere hver valgte én repræsentant. Systemet afskaffedes i 1907. – I hele perioden lå den udøvende magt hos kejseren og hans regering; der var ikke parlamentarisme.

*Italien:* I 1882 udvides valgretten fra 7% til 30% (mænd). Almen valgret i 1912.

*Belgien:* I 1893 får alle mænd over 25 år valgret, men familiefædre med formue og/eller højere uddannelse får en eller to extra-stemmer. Lige valgret (for mænd) i 1919.

*USA:* Almen og lige valgret for mænd gennemføres i 1820'erne i de fleste enkeltstater. Dog er kvinder, sorte, indianere, tjenestefolk og 'paupers' undtaget (Tocqueville 1835: 247).

*Norge:* Valgretten udvides fra 17% til 35% i 1898 (mænd). Lige og almen valgret, også for kvinder, i 1913.

*Sverige:* Valgretten udvides til ca. 35% af mænd i 1908. Lige og almen valgret, også for kvinder, i 1918.

*Finland:* Almen valgret for mænd allerede i 1905. Betydeligt selvstyre indenfor det i øvrigt autokratiske Rusland.

*Danmark:* Lige og almen valgret til både Folketing og Landsting allerede i 1849 (dog ikke kvinder og tjenestefolk). Den 'gennemsete' Grundlov fra 1866 begrænser valgretten til Landstinget til de formuende. I 1915 afskaffes denne begrænsning, samtidig med at kvinder og tjenestefolk får valgret. – I 1901 indføres parlamentarismen.

### **36.8. Stuart Mill og Lord Acton: Liberalisme eller demokrati?**

Til langt op i 1800-tallet gennemsyredes den herskende offentlige mening af Locke's opfattelse, hvor privatejendom ses som en betingelse for politisk ansvarlighed. I Hobsbawm's fremstilling:

"The revolution of 1830 introduced moderate liberal middle-class constitutions – anti-democratic but equally plainly anti-aristocratic – in the chief states of Western Europe. .. /Året 1830/ marks the definitive defeat of aristocratic by bourgeois power in Western Europe. The ruling class of the next fifty years was to be the 'grande bourgeoisie' of bankers, big industrialists and sometimes top civil servants, .. Its political system, in Britain, France and Belgium, was fundamentally the same: liberal institutions safeguarded against democracy by property or educational qualifications for the voters .. " (Hobsbawm, 1962: 364 og 140).

I 1870erne mister det liberale borgerskab imidlertid magten i flere betydelige lande (England, Tyskland, Østrig, Italien, Belgien) og bliver aldrig igen virkelig dominerende på det politiske plan; i stedet vinder konservative kræfter – og senere socialdemokratiene – frem (Hobsbawm, 1987: 98). I øvrigt er det ofte konservative – snarere end liberale regeringer – der udvider valgretten (Hobsbawm, 1975: 133).

Staten betragtes gerne som et slags gensidigt forsikringsselskab til privatejendommens beskyttelse, og den logiske konsekvens heraf er at give den enkelte stemmer i forhold til ejendommens størrelse, som på generalforsamlingen i et aktieselskab. Da dette nok var for upraktisk valgte man forskellige tilnærmelser: At gøre stemmeretten betinget af en

bestemt minimal formue eller af at man betalte skat (samfundets fattige gratister bør ikke have politisk indflydelse); eller man gav betydelig indflydelse til et overhus (fx Estrup's Landsting), som var valgt af en snævrere kreds.

Dette er baggrunden for Stuart Mill's politiske skrifter. Han anses gerne for grundlæggeren af den moderne liberalisme, med hans kritik af gammelliberalismens 'laissez faire' og hans principielle forsvar for politisk frihed, især ytringsfrihed.

Så meget mere bemærkelsesværdigt er det, at han i demokratisk henseende langt fra var 'progressiv'. Han gik ganske vist ind for kvinders valgret og det er naturligvis af stor principiel betydning, men samtidig er det realpolitisk temmelig gratis, fordi det ikke rækker meget ved styrkeforholdet mellem de forskellige klasser. Ser vi på de stemmeretsbetingelser, der var relevante herfor, var Stuart Mill - som vi nu skal se - langt mere restriktiv end Bentham.

Hans argumenter for at indskrænke stemmeretten opsummerer tre traditionelle argumenter imod demokrati:

### 1) **Det økonomiske rimelighedsargument:**

"It is also important, that the assembly which votes the taxes, either general or local, should be elected exclusively by those who pay something towards the taxes imposed. Those who pay no taxes, disposing of other people's money, have every motive to be lavish, and none to economize" (Mill, 1861: 279).

Tanken er altså at det er urimeligt, at de der ikke betaler skat skal være med til at administrere disse skatter; dette udelukker de fattige og de fallerede. Principielt kunne man nu argumentere for en opdeling af Parlamentet i en økonomisk og en ikke-økonomisk del, hvor alle havde stemmeret til sidstnævnte, men det gør Stuart Mill ikke.

### 2) **Filosofkongeargumentet:**

Stuart Mill ser vælgeren som et ideelt, socialt subjekt der bør lade sig lede af pligten overfor samfundet til at vælge, hvad der er godt for helheden, det almene vel (jvf. Harrison, 1993: 109). Det er nu tvivlsomt om det almindelige menneske er klogt nok til at stemme 'rigtigt'; Stuart Mill vil udelukke de, der ikke kan læse, skrive og regne, og han vil ideelt give folk stemmevægt efter uddannelsesnivo, således at fx professorers stemme tæller mest (Mill, 1861: 283ff).

Iflg. dette argument er ejendom og indkomst irrelevant, men i fravær af en pålidelig landsomfattende examination går Stuart Mill ud fra at der er en rimelig korrelation mellem erhverv og graden af oplysthed. Fattighjælpsmodtagere skulle ikke have stemmeret, ufaglærte arbejdere én stemme, faglærte 2, arbejdsledere og 'manufacturers' 3 eller 4 og universitetsuddannede 5 eller 6 (fra 'Thoughts on Parliamentary Reform', refereret af Macpherson, 1977: 58); det skal her huskes at uanset erhverv er analfabeter udelukket. Gradueringen antyder at Stuart Mill er enig med Locke i at en vis privatejendom er forudsætning for evnen til selvbestemmelse, dermed til at vælge, men derudover løsrives rationalitet fra rigdom, jvf. at universitetsuddannede har flere stemmer end 'manufacturers'.

### 3) **Magtbalanceargumentet:**

"Democracy is not the ideally best form of government unless ... it can be so organized that no class, not even the most numerous, shall be able to reduce all but itself to political insignificance, and direct the course of legislation and administration by its exclusive class interest" (Mill, 1861: 274).

Stemmerne må fordeles på en sådan måde at ingen klasse, det være sig arbejderne eller de dannede, får magt til at dominere og sætte sine særinteresser igennem; politik er moralsk (det almene vel) og moral er hævet over særinteresser. Da der er langt flere arbejdere end dannede, indebærer dette argument at hver arbejder skal have langt mindre politisk indflydelse end hver dannet.

Magtbalance indebærer også at Stuart Mill udtrykkeligt afviser at en lille overklasse af dannede eller rige dominerer over resten af folket, men hans system med stemmewægtning og udelukkelse af de egentlige fattige kan dårligt undgå at sikre overklassen et solidt greb om magten. Denne reaktion i forhold til den ældre Bentham's mere demokratiske tanker kan måske forklares med at arbejderklassen nu er blevet en seriøs magtfaktor; faren for at særinteresser - om end det er det store flertals interesser - sætter sig igennem er blevet nærliggende. Dette antyder Harrison:

"The legal defence of property was in everyone's interest /iflg. både Bentham og Stuart Mill/. The question, then, is whether the majority can be trusted with the defence of their interest. Contemplating the enfranchisement of the working classes, J.S.Mill did not think that they could; even if property was in the long-term interest of the newly en-

franchised working class,<sup>12</sup> he foresaw them taxing it away in pursuit of their apparent short-term interest. Bentham (not so immediately faced with this problem) thought that they could .." (Harrison, 1993: 111f).

Det er anakronistisk at kritisere Locke for manglende demokratisk sindelag, men på Stuart Mill's tid var udvidelsen af valgretten på den politiske dagsorden. Allerede i 1836 havde Chartisterne stillet krav om almen valgret, og senere pressede både progressive kredse indenfor overklassen og arbejderbevægelsen på for en udvidet valgret, fx skrev Marx og andre 'tyske demokratiske kommunister' (som de kaldte sig) i 1846 en støt-teadresse til Chartisterne (Naess, 1956: 117). Senere var 1.Internationale, hvis hoveddrivkraft var Marx, særdeles aktiv. I Wheen's farverige beskrivelse:

"Extending the franchise was the dominant parliamentary issue of the moment - though it should be added that the various proposals for reform put forward by Tories and Whigs in the mid-1860s owed less to high principle than to jostle for party advantage. .. But amid all the arcane arguments over fancy franchises and plural voting, one point was accepted by all peers and MPs: there must be some sort of property qualification to prevent the great unwashed from having any say in the nation's affairs. .. In the spring of 1865, after a packed meeting at St. Martin's Hall, a Reform league was founded to campaign for universal suffrage. .. Marx and his colleagues from the International took charge: 'The whole leadership is in our hands,' he revealed triumphantly to Engels. For the next year or so he threw himself into the crusade with gusto while also attending to the International, the manuscript of Capital, the demands of his family and creditors .. Was the game worth so many late-night candles? He convinced himself that it was. 'If we succeed in re-electrifying the political movement of the English working class,' he wrote after launching the Reform League, 'our Association /dvs. 1.Internationale/ will already have done more for the European working class, without making any fuss, than was possible in any other way. And there is every prospect of success.' Not so. .. In the summer of 1867, Parliament approved Disraeli's Reform Bill, which lowered the property qualification to country voters and extended the franchise to all urban householders - thus doubling the size of the electorate. But

the vast majority of the working population remained as voteless as ever" (Wheen, 1999: 286f).

Det er tankevækkende at mens grundlæggeren af den moderne socialisme formentlig var blandt de enkeltpersoner, der ydede den største indsats for indførelse af parlamentarisk demokrati i England, forsvarede grundlæggeren af den moderne liberalisme overklassens privilegier: Mill's 'åndelige aristokrati' (Ross) får

"en betænkelig lighed med den mere ordinære konservative trang til at beskytte de besiddende klassers økonomiske privilegier. ... er problemet virkelig i første række om de fattiges flertal under fuldt demokrati vil yde de riges mindretal retfærdighed? Er det ikke snarere, om de riges mindretal under en anden ordning vil yde de fattiges flertal fuld retfærdighed?" (Ross, 1946: 85).

De fleste andre teoriehistorikere ser imidlertid Stuart Mill som en slags demokrat, skønt hans skrifter nøgternt set er indlæg imod det demokrati, som andre kræfter kæmper for på hans tid. Således skriver Held:

"If Bentham and James Mill were reluctant democrats but prepared to develop arguments to justify democratic institutions, John Stuart Mill was a **clear advocate of democracy**, preoccupied with the extent of individual liberty in all spheres of human endeavour" (Held, 1987: 86; min fremhævelse, - som det er fremgået er jeg uenig i denne vurdering af Bentham versus Stuart Mill).

Samtidig fremhæver Held senere (s.94) den begrænsede og vægtede valgret, som Stuart Mill var talsmand for, og konkluderer (s.101) med at karakterisere hans synspunkter som 'educational elitism', 'a modern version of philosopher-kings'.

Man må her spørge Held, hvordan en tilhænger af filosof-konger kan være 'a clear advocate of democracy'? Han skriver i en note, at der er tegn på ('evidence') at

"Mill saw plural voting as a transitional educative mechanism which would eventually (when the masses attained higher moral and intellectual standards) be replaced by a system of one-person-one-vote" (Held, 1987: 94).

Formentlig har Held flg. citat i tankerne:

"I do not propose the plurality as a thing **in itself** undesirable, which .. may be temporarily tolerated while necessary to prevent greater evils. I do not look upon equal voting as among the things which are good **in themselves**, provided they can be guarded against inconveniences. .. It is not useful, but hurtful, that the constitution of the country should declare ignorance to be entitled to as much political power as knowledge" (Mill, 1861: 288; mine fremhævelser).

Dette må betyde at lige stemmeret ikke **i sig selv** er et gode, men at et sådant valgsystem **følger**, når alle står lige intellektuelt. Demokrati er ikke et ideal, men det er en rimelig styreform - i Utopia. Argumenterne om økonomisk rimelighed og magtbalance tilsiger videre, at politisk lighed også må være betinget af økonomisk lighed, således at alle betaler skat og der ikke er klassebaserede særinteresser; og trods sympati for en vis omfordeling - endog for socialismens idealer, jvf. Mill, 1848: 243ff - går Stuart Mill ikke ind for en sådan egalitarisme. Det indebærer at der heller ikke i et fremtidssamfund skal være politisk lighed.

Kun såfremt man identificerer demokrati med liberalisme - og det synes Held da også at gøre i det første citat - er Stuart Mill 'a clear advocate of democracy', for han går ubetvivleligt ind for politiske frihedsrettigheder (fx. ytringsfrihed) i forhold til regeringen. Disse frihedsrettigheder er nødvendige betingelser for demokrati, for demokratiet er en farce hvis vælgeren ikke frit kan ytre sig og stemme som han/hun vil. Men de er ikke tilstrækkelige betingelser, og derfor kunne man i det meste af 1800-tallets England have et udemokratisk, men liberalt system.

Grænsen for Stuart Mill's tolerance går ved at give magten til folket. På den anden side afviser han - om end mest på det principielle plan - et egentligt overklassestyre, og derfor adskiller hans politiske filosofi sig afgørende fra fx Burke (1790: 191) for hvem "a perfect democracy is .. the most shameless thing in the world". Hverken stamfaderen til moderne liberalisme eller moderne konservatisme var demokrat, men der er stor forskel i tonen.

Stuart Mill's skrifter udstråler at vi her har et venligt og tolerant menneske, der vil det bedste for alle, ikke mindst de brede masser. De skal have mulighed for at blive opdraget og udviklet, så de bliver i stand til at se det fælles bedste, og derfor er øget politisk deltagelse ønskelig. Heraf Stuart Mill's ry for at være 'udviklingsdemokrat'.

Burke's skrift er naturligvis vendt mod det franske revolutionsstyre,



nærmere betegnet Tredjestandens opgør med absolutismen og feudalismen; det er fra 1790, dvs. et tidspunkt hvor de revolutionære blot ønskede at begrænse kongens magt og hvor den Jakobinske terror lå i fremtiden.

Burke's afsky for enhver form for demokrati gennemsyrer - sammen med hans antisemitisme (fx 1790: 136, 144 og 179f) - skriftet: Han vender sig mod en ret 'To choose our own governors. To cashier them for misconduct. To frame a government for ourselves' (s. 99f), mod idéen om at 'a popular election is the sole lawful source of authority' (advokeret af 'our new fanatics of popular arbitrary government'), og mod argumenter for at gøre det engelske Underhus repræsentativt (ss. 145f). 'It is said, that twenty-four millions ought to prevail over two hundred thousand. True; if the constitution of a kingdom be a problem of arithmetic' (s. 141). Hans gennemgang af den franske Nationalforsamlings medlemmer afslører (ss. 129ff) at hans konservatisme er baseret på en dyb foragt for folkets repræsentanter (mens folket som sådan er udmærket, - når det kender sin plads).

Det er ikke ejendommeligt at en repræsentant for datidens overklasse med lidenskab vender sig mod tendenser til folkestyre; mere bemærkelsesværdigt er det at en moderne politisk filosof som Hayek ser ham som et stort forbillede, 'a great seer' (Hayek, 1973: 22; smlgn. Hayek, 1949: 4f).

Det må ikke glemmes at Stuart Mill gennem sit principielle forsvar for de politiske frihedsrettigheder cementerede en central forudsætning for demokratiet, ej heller at han givetvis var mere demokratisk end sine samtidige klassefæller. Han søgte trods alt - om end uden held - at komme demokratiet i møde og integrere det i liberalismen, hvorimod en forfatter som Thomas Erskine May forkastede demokratiet og erklærede (i 1877) at "freedom is the surest safeguard against democracy" (cit. fra Naess, 1956: 257).

Selvom han er mindre kendt end Stuart Mill er **Lord Acton** en af de store liberale fra 1800-tallet, og for Hayek er han et stort forbillede fordi han advokerede 'true individualism' (Hayek, 1949: 4). Hayek henviser også til hans demokrati-opfattelse og skriver i den forbindelse:

"True individualism not only believes in democracy but can claim that democratic ideals spring from the basic principles of individualism,"

og han fortsætter med at citere Lord Acton:

"The true democratic principle, that none shall have power over the people, is taken to mean that none shall be able to restrain or to elude its power. The true democratic principle, that the people shall not be made to do what it does not like, is taken to mean that it shall never be required to tolerate what it does not like. The true democratic principle, that every man's will shall be as unfettered as possible, is taken to mean that the free will of the collective people shall be fettered in nothing" (Acton, 1922: 93f).

I Kapitel 38 vender vi tilbage til Hayek's demokrati-opfattelse; på dette sted nøjes jeg med at notere, at han uden forbehold tilslutter sig Lord Acton's demokratiopfattelse. Lad os undersøge denne nærmere.

Lord Acton skrev også (i en anmeldelse af ovennævnte May's bog):

"The effective distinction between liberty and democracy .. cannot be too strongly drawn" (Acton, 1922: 63),

hvilket fik Naess til at konkludere:

"it is very important that an eminent advocate of tolerance and personal freedom as late as 1878 regarded the kind of state which he called 'democracy' to be rather incompatible with liberty, .." (Naess, 1956: 257f).

Men hvordan kan de to Acton-citater forenes? Hvordan kan demokrati både være godt og skidt? Det kan det, fordi han skelner mellem 'falskt demokrati', forstået som 'free play for the will of the majority', og 'sandt demokrati', der i henhold til det første citat betyder fravær af statstvang.<sup>13</sup> På denne måde bliver 'sandt demokrati' identisk med liberalismens ideal (på samme måde som kommunismens 'sande demokrati' - til overflod betegnet 'folkedemokrati' - var identisk med kommunismens ideal), mens 'falskt demokrati' associeres med socialisme: Siden 1848 (da franskmændene opnåede almen stemmeret)

"the promises of socialism have supplied the best energy of democracy. Their coalition has been the ruling fact in French politics. It created the 'saviour of society', and the Commune ... Liberty lost its spell; and democracy maintains itself by the promise of substantial gifts to the masses of the people" (Acton, 1922: 92f).

Lord Acton reducerer 'sandt demokrati' til frihed i liberal forstand, og

problemet med 'falskt demokrati' er at historien efter hans opfattelse (Acton, 1922: 11 og 64) viser, at det er værre at blive undertrykt af flertallet end af mindretallet og at dette 'falske demokrati' er mindre tolerant og mere undertrykkende end fx det franske monarki på Richelieu's tid (hvor - min bemærkning - 99% af befolkningen var uden enhver politisk indflydelse).

Kort sagt: Demokrati er den størst mulige frihed i forhold til samfundet, ikke den positive ret til at deltage i udformningen af dette; derfor er liberalisme 'sandt demokrati', mens flertalsstyre er 'falskt demokrati'.

I Kapitel 41 argumenterer jeg at politisk lighed - én stemme pr. person - er en både nødvendig og tilstrækkelig bestemmelse af demokrati. Hvad mener Lord Acton om politisk lighed? Hans opfattelse fremgår af hans omtale af Perikles, et af hans forbilleder i Antikken: Perikles udelukkede fra Forsamlingen 4.000 mænd, der ikke havde atheniensiske forældre på begge sider, med henblik på at fratage de fattige en 'unjust superiority'; dermed reduceredes

"the fourth class to an equality with the owners of real property. For Pericles .. is the first democratic statesman who grasped the notion of political equality" (Acton, 1922: 68).

Ligesom Stuart Mill er Lord Acton tilhænger af en magtbalance mellem klasserne, men "the principle of dividing the representation equally between population and property has never had a fair play" (Acton, 1922: 96, se også s. 72). Politisk lighed er altså snarere lighed mellem klasser end mellem personer. For at værgе sig mod demokratiet må Acton's liberalismen altså betale den højeste pris: Individualismen.

### **36.9. Marx, kommunismen og demokratiet**

I Marx' yngre dage betød demokrati, for venner og fjender, at magten lå hos 'de brede masser'. For Marx var økonomi og politik udelelige fænomener, så derfor var kampen for folkets økonomiske og politiske magt - socialisme og demokrati - to sider af samme sag; som vi har set var Lord Acton for så vidt enig.

Heri lå også en vis skepsis overfor arbejderklassens mulighed for at opnå politisk indflydelse, så længe den økonomiske magt var koncentreret hos kapitalejerne. Forholdene på Marx's tid, hvor borgerskabet også dominerede politikken, gav ringe grund til at mene andet, jvf. Marx's ovenfor nævnte erfaring fra 1867. Den store udvidelse af den engelske

vælgerskare kom først ét år efter hans død i 1883, og den senere udvikling af det politiske demokrati forløb parallelt med arbejderklassens økonomiske styrkelse gennem udbredelsen af fagbevægelsen.

I diskussionen af Marx's opfattelse af demokrati er det vigtigt at skelne mellem to spørgsmål, der ofte sammenblandes: Hvordan indføres demokrati? Og hvad er demokrati, dvs. hvordan bør et demokratisk styre indrettes?

Marx's svar på det første spørgsmål har varieret fra væbnet revolution til gradvis udvidelse af valgetten (men han gik altid imod konspiratoriske idéer om en lille gruppes kup). Imidlertid er det forfejlet på dette grundlag at kritisere Marx for manglende eller vaklende demokratisk sindelag. Udgangspunktet er fravær af demokrati, og hvordan det indføres er ud fra demokratiske værdier et rent taktisk spørgsmål om den mest effektive fremgangsmåde i den givne situation (derimod må man ud fra pacifistiske værdier fravælge den førstnævnte strategi). Det drejer sig om en konkret vurdering af de anti-demokratiske kræfters styrker og svagheder: vil de affinde sig fredeligt med at afgive magten eller ej? Anderledes udtrykt er metoder, der i et demokrati er udemokratiske, demokratiske i et ikke-demokrati, blot de sigter mod indførelse af dette.

Dernæst Marx's opfattelse af demokratiets indretning, som falder i to dele:

1) Hans **almene teori om staten**. Staten er ikke neutral, men varetager den herskende klasses politiske interesser; statens struktur er tilpasset hertil, så derfor kan arbejderklassen ikke blot overtage den gamle statsform og bruge den til sine formål. Dette fremhævede Marx specielt i sin artikel om Pariserkommunen (Marx/Engels, 1952, I: 512).

I øvrigt finder Held (1987: 115ff) to versioner af Marx's statsteori, hvor den ene knytter en direkte forbindelse mellem statsapparatet og den herskende klasse, mens den anden tilskriver staten en relativ autonomi; den første version finder vi fx i det Kommunistiske Manifest, hvor sagerne af polemiske grunde skal trækkes hårdt op, den anden gerne i de mere detaljerede udredninger, hvor der må tages højde for at modsætninger blandt de forskellige grupper indenfor den herskende klasse samt arbejderklassens varierende styrke giver nogle frihedsgrader ved bestemmelsen af statens indretning og funktion. Marx forudså ikke velfærdsstaten, men det er ikke uforeneligt med hans teori at arbejderklassen kan opnå en sådan økonomisk og politisk styrke, at den på nogle områder kan bruge staten til sine formål; men det giver sig selv at staten indenfor den kapita-

listiske produktionsmåde må have sikringen af privatejendomsretten som overordnet opgave. Hele denne side af hans teori handler ikke om, hvorvidt demokrati i den ene eller anden forstand er ønskeligt eller ej, men om forudsætningerne for forskellige politiske systemer.

2) Marx's **specielle teori om demokratiet**.<sup>14</sup> Han henviste her til Pariserkommunen (Marx/Engels, 1952, I: 515f): Almindelig valgret, decentraliseret råds-demokrati, enheden af lovgivende og udøvende magt, vælgeres mulighed for at tilbagekalde repræsentanter og afsætte embedsmænd, arbejderløn til indehavere af disse offentlige hverv. Sigtet er stedse dobbelt: Negativt at forhindre at staten og dens repræsentanter selvstændiggør sig i forhold til folket ved at blive korrupte og pleje særlige byråkratiske interesser, og positivt at tilskynde befolkningen til i videst muligt omfang at deltage i det politiske liv.

- Det er ubetvivleligt at Marx gik ind for demokrati i betydningen flertalsstyre. Forsvarede han også politiske frihedsrettigheder og dermed mindretalsbeskyttelse? At han **kaldte** Pariserkommunens politiske system for 'proletariatets diktatur' er beklageligt, men det er intet andet end en uheldig terminologi, for han anbefaler ikke en udelukkelse af ikke-proletarer fra politisk indflydelse. Noget andet er at dagsordenen for demokrater på Marx's tid ikke var at beskytte mindretallet, men at sætte det fra magten, så det er givet at han ikke var så optaget af spørgsmålet.

Lad os imidlertid undersøge sagen. Problemet for en socialist var - og er - at de borgerlige revolutioner knyttede de politiske frihedsrettigheder sammen med retten til privatejendom og præsenterede det hele som 'menneskerettigheder', men som Ralf Pittelkow skriver:

"Det betyder **ikke**, at Marx er **modstander** af disse rettigheder /underforstået: de politiske/. Men han mener, at de specielt hører et samfund til, der bygger på alles kamp mod alle" (Pittelkow, 1983).

Heri ligger at alle disse rettigheder mister deres relevans i et socialistisk - eller måske kommunistisk - samfund. Det problematiske i Marx's holdning til de politiske frihedsrettigheder ligger derfor ikke i, at han skulle have taget afstand fra dem eller undervurderet deres betydning i et kapitalistisk samfund: det problematiske er den utopiske tro på et samfundssystem, der er så konfliktfrit at disse rettigheder bliver overflødige.

Den opfattelse at flertallet (de fattige) skal herske uden politiske rettigheder - herunder især stemmeret - for mindretallet (de rige), vil jeg kalde

'proletarisk demokrati'.

Måske lidt overraskende kan Marx altså ikke siges at være tilhænger af denne type demokrati. Det var kommunisterne derimod. Opfattelsen kom til udtryk i 'proletariatets diktatur', - i Lenin's Rusland udvidet til et 'diktatur af proletariatet og de fattige bønder', eftersom proletariatet kun udgjorde et lille mindretal.

Undertrykte og udbyttede arbejdere og bønder havde en klar interesse i at fratage kapitalisterne og godsejerne deres ejendom, så det kan ikke undre at det store flertal støttede en socialistisk omvæltning, om end ikke nødvendigvis bolsjevikkerne: Ved valget i efteråret 1917 til den 'konstituerende forsamling' fik de socialrevolutionære godt 20 mio stemmer, bolsjevikkerne knap 10 mio, andre socialister 2 mio, borgerlige partier godt 3 mio og nationale grupper 2½ mio (Anweiler, 1958: 243). Med støtte fra de venstre-socialrevolutionære lod Lenin i januar 1918 denne forsamling opløse, til fordel for den alrussiske sovjet-kongres, hvor bolsjevikkerne havde solidt flertal; parlamentarisk demokrati blev fra-valgt til fordel for råds-demokrati.

Det var der – som antydte – politiske grunde til, men det er også udtryk for at enheden i 'proletarisk demokrati' – i øvrigt ganske som i den Prøjsiske forfatning - er klassen, mens den i parlamentarisk demokrati er personen.

Ligesom i de første måneder efter udbruddet af den Spanske Borgerkrig gik der er bølge af godsovertagelser og anarko-syndikalistiske fabriksbesættelser gennem Rusland efter Oktoberrevolutionen, - trods bolsjevikernes mere moderate politik. I denne 'hvedebrødsperiode' var der 'maximal freedom of expression and experimentation' (Meyer, 1957: 185ff).

Den videre historie er velkendt. I sommeren 1918 blev den ikke-socialistiske presse lukket og senere blev alle andre partier end det bolsjevikiske forbudt; politisk frihed blev gradvist afskaffet.

Med Stalin's magtovertagelse i begyndelsen af 30'erne udvikler det 'proletariske demokrati' sig til et terroristisk diktatur; det er i øvrigt i denne periode at systemet var mindst socialistisk, forstået på den måde at nationalismen omfavnedes og der blev gjort op med lighedsidealet (små lønforskelle kaldtes 'ligemageri'). Efter Stalin's død i 1953 og frem til Sovjetunionens opløsning i 1991 udviklede kommunismen sig til et 'almindeligt' autoritært og udemokratisk system. De fleste var berøvet politisk indflydelse, men kunne stort set sige hvad de ville, hvis de ikke

trådte offentligt frem; undertrykkelsen var langt mindre end i de blodige USA-støttede militærdiktaturer i Mellem- og Latinamerika. Økonomisk var systemet karakteriseret ved en meget høj grad af lighed, så i den forstand indløstes det socialistiske ideal.

Om hele denne udvikling skyldtes kommunistisk magtbegær, nødvendigheden af at forsvare revolutionen først mod de Hvide (og de kapitalistiske landes intervention) og senere overfor en fjendtlig omverden, eller mere overordnet at Ruslands tilbagestående økonomi udelukkede et egentligt demokrati, er en anden sag. I sin kommunistiske udformning var 'proletarisk demokrati' ikke en stabil styreform; det demokratiske element forsvandt.

### **36.10. Afslutning**

Lad os kort sammenfatte.

Hvis demokrati forbindes med lige politisk indflydelse og flertalsstyre, kan dets historiske skæbne beskrives af en kurve, der har tre højdepunkter: Først det antikke Athen, dernæst Danmark og Europa ca. 1000-1200 og endelig moderne tid. Efter ca. 335 f.K. får vi de hellenistiske riger og senere det romerske rige, alle af autokratisk tilsnit, og i Vesteuropa markerer perioden fra Vikingetiden og helt frem til de borgerlige revolutioner en støt tilbagegang for folkelig indflydelse. Kurverne er malet med en bred pensel, og jeg har slet ikke taget højde for idéer og tendenser udenfor den vestlige verden.

Teorihistorisk finder vi fortalere for demokrati i antikken (men altså ikke Aristoteles), i Middelalderen (Marsilius) og med varierende styrke under den engelske, amerikanske og franske revolution. Den liberale opposition til Ancien Régime manifesterede sig defensivt, som et forsvar for menneskets og privatejendommens ukrænkelighed overfor statsmagten; Locke var i ingen henseender demokrat, mens Stuart Mill's politiske filosofi havde demokratiske ansatser, om end nettoresultatet af hans forslag og principper var at den herskende klasse - mindretallet - ville bibeholde magten; den ældre Bentham var den mest demokratiske indenfor denne tradition. Marx var konsekvent demokrat, om end han undervurderede betydningen af politiske frihedsrettigheder i et fremtidigt socialistisk samfund.

## NOTER

1. Det vil selvfølgelig være irrationelt at afgøre en konkret sag gennem lodtrækning, men man kan godt gennem lodtrækning udpege den agent, der skal afgøre sagen (flertalsvalg indenfor fx Rådet kunne undgås ved at man internt udtrak en beslutter).

Hauptmann, 1996: chp.3, diskuterer den Atheniensiske lodtrækning. Formålet er først og fremmest at sikre at så mange som muligt deltager i den politiske proces. Proceduren har den sidegevinst at den vanskeliggør korruption, dels fordi der typisk udpeges flere - ofte 10 - til det samme embede, dels fordi embedsperioden var tidsbegrænset (meget kort); dette burde interessere tilhængere af 'beskyttelsesdemokrati'.

Det er blevet indvendt at de politiske positioner, borgerne blev 'udtrukne' til, ikke havde megen betydning; det er rigtigt at generalerne blev valgt, fordi dette hverv formodedes at kræve særlig ekspertise, men dette er en undtagelse. Videre er det blevet fremhævet at de 'udtrukne' blev underkastet en 'examination' for at sikre at de var rimeligt fornuftige, men der synes at være meget få, der her er dumpet. Jvf. Pericles i Begravelsestalen: "... and if few of us are originators, we are all sound judges of policy" (cit. efter Sabine, 1948: 14).

2. Citatet er fra Politics; bemærk at oversættelsen af Sinclair i Penguin-udgaven er noget anderledes (Aristotle, 1962). Et enkelt sted anvender Aristoteles dog et mere moderne demokratibegreb (flertalsstyre, uanset flertallets sammensætning): "Of forms of democracy first comes that which is said to be based strictly on equality. In such a democracy the law says that it is just for the poor to have no more advantage than the rich; and that neither should be master, but both equal" (Aristotle, 1941: 1212).

3. I øvrigt er Aristoteles' politiske teori meget kompliceret og til tider uklar, især fordi han skelner mellem den ideelle og den praktisable forfatning, hvor det praktisable væsentligst er betinget af den økonomiske og klasse-mæssige struktur, se Sabine 1948: chp. V og VI.

4. Marsilio skrev også: "The legislator, or first and proper efficient cause of law, is the people or whole body of citizens, or a prevailing part of it, commanding and deciding by its own choice or will in a general assembly ...", hvorefter han præciserer: "I say the prevailing part, both their number and quality in the community taken into account" (Cit. efter Sabine, 1948: 296f). Sabine tolker det på den måde, at 'the magnates would naturally carry a greater weight than the commonalty', men Marsilius' udsagn om 'number and quality' (dvs. stand) er fuldt forenelig med Nordberg's tolkning, der går i mere demokratisk retning.

5. Dette énstemmighedsprincip benægtes i dag af kommunitaristerne, der afviser en ret til at 'opt out': mennesket er ikke født frit af samfundet, men ind i et forpligtende fællesskab. Men hvad enten man mener det ene eller andet, er Locke's princip problematisk som begrundelse for politisk forpligtethed. Det er upraktisabelt at en Grundlov skal vedtages énstemmigt (men der er ofte et krav om kvalificeret majoritet). Det kan ganske vist siges at et menneske indirekte accepterer Grundloven, når det stemmer første gang, men Locke's logik indebærer at man kan vælge ikke at stemme og i stedet erklære sit hus og sin have for en selvstændig republik; retten til ikke at deltage er mere end en ret til emigrere, eftersom også privatejendom iflg. Locke er en naturret. Det er klart at dette er pragmatiske



- snarere end principielle - argumenter imod Locke.

I øvrigt mener Locke (1690: 378ff) at hans normative begrundelse afspejler statens historiske opkomst, altså at stater opstår gennem frivillig overenskomst; dette er næppe holdbart.

6. Der synes at være almen enighed om denne tolkning af Locke, om end jeg ikke har kunnet finde citater, der giver helt klart belæg herfor:

Iflg. Held (1987: 54) ville Locke "almost certainly not have dissented from a franchise based strictly on the property holdings of male adults". Bowles/Gintis (1987: 33 og 42) taler om en 'Lockean accommodation' mellem ejendom og demokrati, karakteriseret ved at 'political participation' forbeholdes privatejerne, således at repræsentativt styre forsones "with capitalism by disenfranchising that group most likely to contest the hegemony of wealth - the working class itself". Iflg. Dahl (1989: 124) ville Locke formentlig udelukke 'servants' (en kategori der inkluderede arbejdere), således at "Locke torpedoed his own view (if indeed it was his view) that every person subject to the laws made by the demos possesses a categorical and unqualified right to membership in the demos". Disse 'Class Differentials in Natural Rights' er fundamentale for Macpherson's tolkning (1962: 221ff), og han forklarer vanskeligheden med at finde direkte belæg hos Locke med at denne differentiering var så selvindlysende for Locke og hans læsere, at der ikke var nogen grund til at fremhæve dette (1962: 229); de indirekte belæg er overvældende. Endelig har vi Wolin's tolkning: Hverken Hobbes, Spinoza eller Locke var tilhængere af "a democratic form of government, much less of a democratic society. Each showed how a political system could be 'based' on 'consent' yet made safe from popular rule. The instrument was a constitution that provided the people with a limited corporate role while, at the same time, dissolving their collective identity into an aggregate of individuals endowed with the same rights but possessing strikingly unequal powers" (Wolin, 2001: 69). Det ville have været meget, meget mærkeligt, hvis en teoretiker fra den bedre stillede del af befolkningen omkring 1690 havde advokeret demokrati, forstået som virkeligt flertalsstyre. Det er udtryk for anakronisme, eller for en manglende skelnen mellem liberalisme og demokrati, når en moderne forfatter som Harrison kan mene (1993: 47) at Locke i det store og hele var demokrat.

7. Dog var underklassen ikke omfattet af den ret til at gøre oprør mod tyranni, som Locke ellers advokerer (jvf. Macpherson, 1962: 224).

8. Bowles/Gintis fortsætter historien med 'the Madisonian accommodation', hvor økonomisk ulighed forenes med politisk lighed ved at det store, fattige flertal splittes op i stridende grupper, hvorved flertallet bliver magtesløst overfor ejendommen. Endelig får vi 'the Keynesian accommodation', hvor arbejderklassen indrømmes velfærdsstat og statsintervention, altså ved at der fires på princippet om privatejendommens ukrænkelighed.

9. Macpherson, 1977, gennemgår dette emne detaljeret. I sine yngre dage var Bentham tilhænger af mange begrænsninger i valgetten, men på sine ældre dage (1820) var disse stort set skrumpet ind til et krav om at kunne læse. Indtil Stuart Mill var det en selvfølge, at kvinder ikke skulle have stemmeret.

10. Det kan argumenteres at denne præmis ikke udspringer af utilitarismen som sådan, men snarere beror på en politisk lighedsværdi. Bentham mente at forskellige menneskers nytteoplevelse skulle tælle lige, men det er ikke principielt uforeneligt med utilitarismen at hævde at underlødige mennesker bør tælle mindre (fx Pareto antydede noget sådant).

11. Oplysningerne stammer fra Ross, 1946: 18ff; Bjøl, 1983: 138ff; Andersen, 1954: 219ff; Hobsbawm, 1962: 139ff og 291f; Hobsbawm, 1975: 122ff; Hobsbawm, 1987: 84ff.

12. Denne sætning er ejendommelig. Stuart Mill døde i 1873 og det var først ved reformen i 1884 at større sektioner af arbejderklassen fik stemmeret.

13. Det er værd at notere at Lord Acton i det første citat ikke skelner mellem den tvang, der ligger i at man i sine handlinger skal overholde de love, som flertallet vedtager, og den tvang, der udspringer af intolerance overfor forskellighed.

14. Om Marx's opfattelse af demokrati vil jeg henvise til Sørensen (1983) og Pittelkow (1983), der tilsammen giver et dækkende billede.